

DIDACTIC DESIGN OF FOREIGN (RUSSIAN) LANGUAGE TEXTBOOKS

Natalia Milikic

University of Montenegro – Faculty of Philology Niksic, Montenegro, natalijab@t-com.me

Irena Stevovic

University of Montenegro – Faculty of Philology Niksic, Montenegro, irena.braj@gmail.com

Abstract: The textbook is the basic school book which is designed on the basis of the curriculum and in accordance with the norms of the education process. The aim of this paper is reflected primarily in the emphasis placed on the relevance of the structure and content of foreign language textbooks, as well as their proper and correct organisation and didactic design. Our intentions are also reflected in the effort to highlight the importance of numerous didactic functions of school textbooks which represent a trustworthy, comprehensive, coherent and systemic source of knowledge where the curricular content is most competently demonstrated and presented. Textbooks direct, shape and orientate the teaching process, they stimulate the development of the students' mental abilities and contribute to the achievement of the best possible mutual interaction among the elements of the 'didactic triangle': students, teachers and curricular content. Which didactic function will have specific effects and at what time interval of the teaching process—this depends primarily on the aim of the learning process. All contents of textbook lessons which present certain topics should be adequately adjusted in didactic terms. During the conceptualisation of foreign language textbooks, it is particularly important to adjust the textbooks' contents to the intellectual profile, vital needs and experience of the students. It is necessary to interpret the envisaged curricular units through numerous and various forms, to pay attention to the different language skills of the students, the degree of differentiation among individual cognitive styles, different paces of learning and mastering a foreign language. Texts in school books need to be interesting and easy to learn; they should broaden information in the field of culture, encourage the students' initiatives and their desire to enter communication. In this regard, it is also important to pay attention to the number of new lexical units and exercises, as well as the degree of connection among linguistic contents. The teacher is an irreplaceable subject in the learning process. He or she performs a coordinative and regulative function, connecting, integrating, mediating, harmonising the actions and the relationship between the textbook and the students. A textbook's success depends largely on the manner in which the teacher presents the linguistic material. He or she should oppose formalism and routineness due to the application of the textbook structure. A foreign (Russian) language teacher needs to take a slightly independent and critical approach to the textbook, to carefully and expertly analyse the provided school book texts, to improve, perfect, upgrade and adjust them to the concrete linguistic situation. When teachers adopt such a position in regard to the textbook, this contributes to the students' more creative, more relaxed and more open attitude towards the textbook structure which they actively use in class. Today, foreign language textbooks reflect the adequate methodical efforts to adjust new generations of foreign language textbook structures to the changed conditions of the international sociolinguistic position and the linguo-didactic functioning of each foreign language in numerous sociocultural settings. The goal of such textbooks is to encourage, develop and affirm the sociocultural and communicative knowledge and skills of the students in the field of intercultural communicative education.

Keywords: foreign (Russian) language, didactic design of textbooks, students, teaching.

ДИДАКТИЧКО ОБЛИКОВАЊЕ УЦБЕНИКА СТРАНОГ (РУСКОГ) ЈЕЗИКА

Наталија Миликић

Универзитет Црне Горе – Филолошки факултет Никшић, Црна Гора, natalijab@t-com.me

Ирена Стевовић

Универзитет Црне Горе – Филолошки факултет Никшић, Црна Гора, irena.braj@gmail.com

Резиме: Уцбеник је основна школска књига која је конципирана на основу наставног програма и у складу са нормама процеса образовања. Циљ датог рада огледа се превасходно у истицању релевантности структуре и садржаја уцбеника страног језика, као и његове ваљане и правилне организације и дидактичког обликовања. Наше намјере огледају се и у настојању да истакнемо важност бројних дидактичких функција школског уцбеника који представља вјеродостојан, цјеловит, доследан и систематичан извор знања у ком се најкомпетентније излажу и представљају наставни садржаји. Уцбеник усмјерава, обликује и оријентише наставни процес, подстиче развој менталних способности ученика и доприноси остварењу што бољег и

квалитетнијег узајамног дјеловања елемената „дидактичког троугла“: ученика, наставника и наставних садржаја. Која ће дидактичка функција и у ком временском интервалу наставног процеса посебно дјеловати зависи преваходно од циља процеса учења. Сви садржаји уџбеничких лекција који презентују одређене теме треба да буду адекватно дидактички прилагођени. У процесу обликовања уџбеника страног језика од посебне важности је уџбенички садржај прилагодити интелектуалном профилу, животним потребама и искуству ученика. Неопходно је предвиђене наставне јединице интерпретирати бројним и разноврсним формама, водити рачуна о различитим језичким способностима ученика, степену диференцијације међу индивидуалним когнитивним стиловима, различитој брзини учења и овладавања страним језиком. Уџбенички текстови треба да буду интересантни и лаки за учење, да проширују информације из домена културе, да подстичу ученичку иницијативу и жељу да ступе у комуникацију. У вези са тим важно је и да се у њима води рачуна о броју нових лексичких јединица, вјежбања и степена повезаности језичких садржаја. Наставник је незамјењив чинилац наставног процеса. Он обавља координативну и регулативну функцију, он повезује, интегрише, посредује, усклађује дјеловање и однос између уџбеника и ученика. Успјех уџбеника умногоме зависи од начина презентовања језичке грађе од стране самог наставника. Он треба да се супротставља формализму и рутинерству усљед коришћења уџбеничке структуре. Наставник страног (руског) језика треба да према уџбенику заузме дјелимично самосталан и критички став, да опрезно и зналачки посматра понуђене уџбеничке текстове, да их побољшава, усавршава, унапређује и прилагођава конкретnoj језичкој ситуацији. Оваква позиција наставника према уџбенику доприноси креативнијем, опуштенијем и слободнијем односу ученика према уџбеничкој структури коју активно користе у настави. Уџбеници страних језика данас одражавају адекватне методске напоре да се нове генерације уџбеничких структура страног језика прилагоде измијењеним условима међународног социolingвистичког положаја и лингводидактичког функционисања сваког страног језика у бројним социокултуролошким срединама. Такви уџбеници имају за циљ да у сфери комуникативно-међукултурне наставе подстичу, развијају и афирмишу социокултурна и комуникативна знања и способности ученика.

Кључне ријечи: страни (руски) језик, дидактичко обликовање уџбеника, ученик, настава.

1. УВОД

Уџбеник је вјеродостојан, цјеловит, доследан и систематичан извор знања у ком се најкомпетентније излажу и представљају наставни садржаји. Он је примарна компонента уџбеничког комплета која презентује основе научних знања одређеног школског предмета. Конципиран је на основу наставног програма и у складу са нормама процеса образовања. У савременој методичкој и педагошкој пракси уџбеник се сагледава као најважнији чинилац који обезбјеђује оптимизацију наставне дјелатности. Основно средство које ученику служи за усвајање, проширивање и обогаћивање знања, умијећа и навика из домена једног језика као страног јесте *уџбеник*. Из тог разлога је мјесто уџбеничке структуре незамјењиво, а значај и функција у настави неограничени. Када говоримо о уџбенику страног језика, неопходно је скренути пажњу на то да он поред теоретских знања из области фонетике, граматике, фразеологије, лексике, ортографије, стилистике, културе говора, укључује мноштво материјала за примјењивање језичке анализе, разноврсна вјежбања и задатке за самосталан рад ученика и развој говорне компетенције (Брајковић, 2011).

Усљед стварања школских уџбеника и приручника за наставу намјерених говорним контингентима који усвајају руски језик као страни неопходно је водити рачуна о узајамном дјеловању већег броја фактора. Школска књига која се конципира на руском језику треба да одговара систему образовања дате земље, да изгради ваљан, адекватан и очекиван степен знања, умијећа и навике којима ће се остваривати ваљана комуникативна компетенција, да упозна његове кориснике са уређењем Русије, са начином живота руског народа, са његовом традицијом, историјом, културом, остварењима у сфери науке и технике. Уџбеничка структура треба да буде што садржајнија, богатија и разноврснија, како би сваком ученику у највећем степену омогућила лакши процес усвајања руског језика као страног (Брајковић, 2011). Дакле, у процесу стварања једне уџбеничке структуре аутори уџбеника „треба да што боље упознају модерне трендове и савремене оквире у области лингвистике, методике, психологије, да не игноришу промјене које се дешавају у језицима и да се руководе савременим тенденцијама новог времена и промјенама које оне доносе“ (Брајковић, 2017, 592). Користећи ваљано конципиране уџбенике, временом се код ученика развија свијест „о томе да учење подразумева континуирано отварање и решавање проблема, да ефикасност учења треба стално проверавати, а недостатке у знању исправљати“ (Брајковић, 2015, 108; Пешић, 1998, 156).

2. ПРИНЦИПИ НАСТАВЕ И ОРГАНИЗАЦИЈА УЏБЕНИЧКЕ СТРУКТУРЕ. ДИДАКТИЧКИ ПРИНЦИПИ УЏБЕНИКА

Методи, циљеви и задаци одређују лингвистичке, дидактичке, психолошке и методичке принципе на којима ће се настава градити и темељити, а која ће као таква утицати на конципирање уџбеничке структуре.

Дидактички принципи остварују ефекте дјеловања у настави свих школских предмета. Међу њима се издвајају:

– *принцип свјесности* је водећи дидактички принцип у настави руског језика. Он се темељи на поимању језичких јединица и свих правила, законитости и норми њиховог функционисања. Овај принцип се односи и на сагледавање, третирање и осмишљавање процеса наставе и учења, учаване основних и релевантних поступака за усвајање језичке грађе од стране ученика. Из наведеног принцип свјесности одређује дидактичко обликовање теоријско–спознајних текстова, апаратуре планирања и организовања учења, микроструктуре параграфа, језичког и методичког садржаја уџбеника, праксеометодичког аспекта унутарње структуре.

– *принцип очигледности* – суштина овог принципа се огледа у заснивању наставе на цјелокупном осјетном доживљају. Овај принцип условљава дидактичко обликовање метаструктуре школске књиге, илустративни материјал и праксеосемиотички аспект уџбеничке структуре. У наставном процесу овај принцип се употребљава као извор података, чињеница, информација (тако се у тој служби користе илустрације, слике, фотографије које представљају културу и земљу народа чији језик се учи као страни).

– *принцип активности* се одликује високим степеном учешћа и присутности у настави, а манифестује се реализовањем и примјеном разноврсних облика активизације наставе (самостални и групни рад ученика, рад у паровима, облици индивидуализације и диференцијације наставе).

– *принцип колективности* даје низ решења по којима се настава осмишљава и остварује кроз разне форме колективног рада (фронтални, групни, рад у паровима).

– *принцип проблемности* се остварује ако се предвиђено наставно градиво учи да би се уз помоћ њега превазишао неки проблемски задатак.

– *принцип развијајуће наставе* одређује карактер уџбеничке текстотеке, вјежбања и илустративних садржаја који стоје пред учеником.

Међу лингвистичким принципима који утичу на изграђивање уџбеника руског језика издвајају се:

– принцип системности;

– принцип концентризма;

– принцип разграничења појава на нивоу језика и говора, функционалности, стилске диференцијације, минимизације и ситуативно-тематске организације градива.

У методичке принципе убројићемо:

– принцип комуникативности;

– принцип комуникативне иновативности;

– принцип вођења рачуна о матерњем језику ученика;

– принцип комплексности;

– принцип усмене антиципације;

– принцип паралелног и избалансираног обучавања видовима говорне дјелатности.

Међу психолошке принципе улазе:

– *принцип мотивације* који се остварује његовањем емоционално позитивног односа ученика према настави, учењу и наставној садржини, задовољавањем сазнајних потреба и интересовања, мотива усвајања језика. Сви чиниоци уџбеничке микроструктуре (текстови, вјежбања, илустрације, апаратура оријентације, као и сви дјелови уџбеничког комплета) морају посједовати нужну мотивациону вриједност.

– *принцип узимања у обзир индивидуалних психолошких одлика ученика* остварује се на начин да се у циљу максималне индивидуализације и диференцијације препознају и искористе у настави различитости међу ученицима у сфери општих интелектуалних и посебних језичких способности, склопа личности, емоционалности, типа и обима меморије и сл. (Брајковић, 2011, 57-58; Кончаревић, 1997, 101-106)

3. ДИДАКТИЧКО ОБЛИКОВАЊЕ УЏБЕНИКА

Концепцију и реализацију школског уџбеника можемо тумачити са више аспеката: језичког, лингвистичког (психолингвистичког и социолингвистичког), дидактичког, општепедагошког и методичког, организационог (који подразумева проблематику планирања организације израде уџбеника, техничке и естетске опремљености, успостављања сарадње издавача и аутора) (Брајковић, 2015А). Уџбеник је намијењен свакодневном коришћењу, како у разреду, тако и у самосталним ученичким активностима. Сви садржаји

предвиђених уџбеничких лекција који презентирају одређене теме треба да буду адекватно дидактички прилагођени.

У процесу дидактичког обликовања уџбеника страног језика од посебне важности је:

– уџбенички садржај прилагодити интелектуалном профилу, животним потребама и искуству ученика (из тог разлога уџбеничке лекције треба да су језгровите, јасне, прегледне и сажете, а не претрпане новим подацима, сазнањима и чињеницама;

– предвиђене наставне јединице интерпретирати бројним и разноврсним формама (у вези са тим издвојићемо монолошке и дијалогске, наративне и дескриптивне, прозне и поетске текстове). У савременој настави страних језика тексту припада јединствено и незамјењиво мјесто. Он у себе „укључује богате разноврсне садржаје који доприносе практичном и теоретском усвајању стране језичке структуре, овладавању знањима, умијећима и навикама у сфери лексике и граматике, развијању говорне компетенције ученика“ (Брајковић, 2016, 407). Да би се избјегла монотонија и досада на часу не треба практиковати само једну форму текста. И број поетских текстова треба ограничити; о томе нам говоре сазнања из бројних спроведених истраживања која наводе податак да дјеца показују већи степен наклоности и преференције према прози, него према поезији, која иначе укључује и бројне лексичке јединице које се не користе активно у свакодневној комуникацији;

– висок степен индивидуализације. Услед конципирања уџбеничке структуре неопходно је водити рачуна о различитим језичким способностима ученика, о степену диференцијације међу индивидуалним когнитивним стилевима, о различитој брзини учења и овладавања страним језиком, о разликама у специфичним језичким способностима. У вези са тим К. Кончаревић истиче да материјал уџбеника треба да „буде довољно обиман да омогући варирање према 'минималним', 'средњим' и, 'максималним' захтевима, различитим афинитетима ученика итд.“ (Кончаревић, 2004, 272);

– сугестије, правила, упутства и инструкције треба обликовати једноставно, јасно, сажето, концизно, тако да не изискују додатна појашњења наставника;

– методички садржај уџбеника треба да пружа информације о страниој језичкој структури, али и да говори о томе како се тај страни језик усваја;

– уџбенички садржај треба да буде интересантан и лак за учење;

– уџбеник треба да пружа информације из домена културе ученика. „Одним из најважнијих услова за формирање комуникативне компетенције је ознакомљење с културним достигнућима стране и народом, језик којег се изучава у иностранству“ (Брајковић, 2015 Б, 191).

– наративни текстови подстичу ученичку иницијативу, изазивају жељу код ученика да ступе у комуникацију, да дају сопствени суд о нечему;

– неопходно је планирати и организовати перманентно обнављање лексичке и граматичке грађе;

– важно је водити рачуна о броју нових лексичких јединица у свим лекцијама, броју вјежбања и степену повезаности језичких садржаја (Брајковић 2011, 58-59; Кончаревић, 2004, 272).

У предговору уџбеника од посебне је важности истаћи циљ учења, јер само његово поимање, тј. изграђивање свијести о томе чиме треба овладати и која је утилитарност процеса учења, представља важан подстицај за покретање ученичке активације. Осим у предговору уџбеника, циљ учења треба истаћи и у анонсу, тј. уводу у његове лекције.

Поступку развијања и одржавања мотивације за рад умногоме доприноси употреба „Џајгарник–ефекта“ (ефекта прекинуте дјелатности). Услед презентовања уџбеничког текста на одређеним мјестима се прекида и убацује другачија садржина, након чега се даје наставак (овдје се ученик држи у неизвјесности и мотивише се да се изнова послужи књигом) (Брајковић, 2011; Кончаревић, 2004).

У процесу конципирања структуре уџбеника особито треба водити рачуна о томе да он омогући самосталан рад и усвајање знања самих ученика (без усмјерења, надзора и помоћи наставника). Његови садржаји треба да су прегледни, да дају упутства и инструкције за рад, да усмјеравају на активну употребу других извора информација (посебно на коришћење свих компоненти уџбеничког комплета), да обезбјеђују самопровјеру, самооцјенивање и кориговање ученичких резултата. Уџбеник, дакле, треба да буде стваралачки обликован, да превасходно обавља изразиту менторску функцију и поучавање.

„Савремена настава страних језика перманентно тежи постизању адекватних и одговарајућих услова за рад с једне стране, док са друге, иницира рад модерног наставника, који осим квалитетног филолошког образовања, мора посједовати и педагошко-психолошка и методичка знања, умијећа и навике“ (Миликић, Стевовић, 2016, 47). Наставник треба да обавља координативну и регулативну функцију, да повезује, интегрише, посредује, усклађује дјеловање и однос између уџбеника и ученика. Наставник не мора децидно, стриктно и до детаља да се придржава свих концепција у уџбенику, он посједује степен слободе у одступању

од њих, у изостављању и мијењању редоследа језичких елемената, он може нешто ново да дода и укључи у наставни процес, да другачије, богатије и креативније осмисли предвиђене текстове и вјежбања.

Успјех уџбеника умногоме зависи од начина презентовања језичке грађе од стране самог наставника. Он треба да се супротставља формализму и рутинерству усљед коришћења уџбеничке структуре. Наставник руског језика треба да према уџбенику заузме дјелимично самосталан и критички став, да опрезно и зналачки посматра понуђене уџбеничке текстове, да их побољшава, усавршава, унапређује и прилагођава конкретној језичкој ситуацији.

Оваква позиција наставника према уџбенику допринијеће и креативнијем, опуштенијем и слободнијем односу ученика према уџбеничкој структури коју активно користе у настави (Брајковић, 2011; Кончаревић, 2004).

4. ЗАКЉУЧАК

Уџбеничка структура треба да буде конципирана на начин да својим садржајем обезбиједи остваривање бројних релевантних циљева и задатака. Она је у нужној, нераскидивој перманентној вези са стварношћу коју кроз сопствене разноврсне структуре, форме и елементе презентује на реалан, специфичан и јединствен начин. Питање избора самог градива који ученици треба да усвоје, а који треба да буде обухваћено структуром уџбеника и данас је једно од најактуелнијих питања у процесу остваривања реформе наставе страних језика. Аутори школских књига, у настојању да на најбољи начин конципирају уџбеничку структуру распоређују теме руководећи се циљевима и задацима постављених наставним програмом, вршећи тако њихову селекцију, зависно од степена актуелности и њихове повезаности са многобројним и разноврсним сферама из живота младих наше земље и Русије, као и цијелог човјечанства уопште (Брајковић, 2011).

У процесу дидактичког обликовања уџбеника страног језика неопходно је уџбенички садржај прилагодити интелектуалном профилу, животним потребама и искуству ученика, потом предвиђене наставне јединице интерпретирати бројним и разноврсним формама, водити рачуна о различитом степену индивидуализације међу ученицима, методички садржај уџбеника конципирати на начин да пружа информације о страниој језичкој структури. Сугестије, правила, упутства и инструкције нужно је обликовати једноставно, јасно, сажето, концизно. Уџбенички садржај треба да буде интересантан и лак за учење, да проширује информације из домена културе ученика, а текстови да подстичу ученичку иницијативу. Неопходно је организовати перманентно обнављање лексичке и граматичке грађе, водити рачуна о фреквенцији нових лексичких јединица у свим лекцијама, броју вјежбања и степену повезаности језичких садржаја међу собом.

ЛИТЕРАТУРА

- Брајковић, Н. (2011). Индивидуализација и диференцијација у уџбеницима руског језика за основну школу (теоријски принципи и конструкцијска решења) (докторска дисертација). Филолошки факултет.
- Брајковић, Н. (2015). Метакогнитивна функција савременог уџбеника руског језика у српској/црногорској говорној средини: проблеми и конструкцијска рјешења. Филолог, 11, 107-117.
- Брајковић, Н. (2015А). Непосредни методички садржај у предговору анализираних корпуса уџбеника и приручника руског језика за основну школу и специјалне методичке инструкције у њима. Славистика, XIX, 348-358.
- Брајковић, Н. (2015Б). Культурологически аспект в преподавании и учебниках русского языка как иностранного. Русский язык как инославянский. VII, 191-203.
- Брајковић, Н. (2016). Методички садржај теоријско-спознајних текстова у уџбеницима руског језика за 6, 7. и 8. разред основне школе *Давайте дружить!* Славистика, XX, 407-412.
- Кончаревић, К. (1997). Структура и садржај уџбеника руског језика за основну школу (докторска дисертација). Филолошки факултет.
- Кончаревић, К. (2004). Савремена настава руског језика: садржаји, организација, облици. Славистичко друштво Србије.
- Миликић, Н., Стевовић, И. (2016). Изграђивање комуникативне компетенције ученика и улога наставника у савременом наставном процесу. Knowledge, 13.3, 47-50.
- Миликић, Н., Стевовић, И. (2017). Текст као водећа компонента макроструктуре уџбеника. Knowledge, 17.2, 591-595 .
- Пешић, Ј. (1998). Нови приступ структури уџбеника: теоријски принципи и конструкцијска решења. Завод за уџбенике и наставна средства.